

KIRJAPAINOTAIDON MAINEIKAS HISTORIA

Toni Järvinen

Lars-Eric Gardberg: *Savitauluista laseriin – Kirjapainotaidon historia*. Avain / BTJ Finland Oy 2011. 384 s.

Graafisen alan eri tehtävissä pitkään toiminut Lars-Eric Gardberg on saanut aikaiseksi merkittävän ja kauan odotetun kirjan, *Savitauluista laseriin – Kirjapainotaidon historia*. Painohistoriaa käsittelevä teos ansaitsee aina kaiken mahdollisen huomion, varsinkin kun aiheesta julkaistiin suomen kielellä viimeksi 1940-luvulla yleisteos. Silloin niitä ilmestyi peräti kaksi kappaletta: *Kirjapainotaidon historia* (Yrjö A. Jäntti) sekä *Kirja ja kirjapainotaito* (Lauri Hendell & V. A. Vuorio). Sen jälkeen kirjapainoalalla on tapahtunut monia suuria myllerryksiä, kuten useita vuosisatoja käytössä olleen kohopainomenetelmän syrjäytyminen ja tietotekniikan aiheuttama vallankumous. Kiinnostavaksi teemaksi kirjassa nouseekin painopinnanvalmistus ja siihen kuuluvien ammattien katoaminen.

Kirjasta välittyvä ensivaikutelma nostaa odotukset korkealle, isokokoinen ja painava tietokirja. Sisällysluettelon silmäily paljastaa, että Gardberg pyrkii tarkastelemaan kirjapainoalan menneisyyttä kokonaisvaltaisesti. Latomon lähettinä 1960-luvun alussa aloittanut ja pian sen jälkeen litografian oppiintähtänyt Gardberg on uransa aikana saanut kokea graafisen alan rakennemuutokset aitiopaikalta. Painohistorian aikaisemmista tallentajista kannattaa mainita hänen setänsä, Carl-Rudolf Gardberg, jonka kolmiosainen kirjasarja julkaistiin vuosina 1948, 1957 ja 1973 nimellä *Boktrycket i Finland*.

Ensimmäiset merkit varsinaisesta painamisesta löytyvät Kiinasta, jossa käytettiin kaiverrettuja puulaattoja. Puulaatat saivat myöhemmin antaa tilaa Koreassa kehitetyille metallisille irtokirjakkeille. Monille lukijoille tieto irtokirjakkeiden syntyypaikasta saattaa tulla suurena yllätyksenä, koska tavallisestihan niiden keksijänä pidetään saksalaista Johannes Gutenbergia. Kirjan tekijä kuitenkin korostaa Gutenbergin merkitystä kirjapainotaidon läpimurrossa. Gutenbergin kiistaton ansio oli painopinnanvalmistuksen ja painotekniikan kehittäminen lopulliseen muotoonsa hieman ennen 1400-luvun puoliväliä. Hänen keksinnöistään on syytä mainita metallikirjakkeiden massatuotantoon soveltuva valuteknikka ja viininpuristimesta edelleen kehitetty yksinkertainen painokone. Näiden tapahtumien valossa kunnia kirjapainotaidon keksimisestä voidaan antaa Gutenbergille.

Gardbergin historiaisuus kirjapainotaidon alkuvaiheista ei jää pelkästään teknisten innovaatioiden esittelemiseksi, vaan hän käsittelee laajasti myös siitä aiheutuneita yhteiskunnallisia vaikutuksia. Olihan kyseessä monien mielestä jopa yksi viime vuosikymmenten tärkeimmistä keksinnöistä. Painettujen tekstien leviäminen muutti ratkaisevalla tavalla ihmisten käsitystä ympäröivästä maailmasta, mutta siitä tuli hyvin nopeasti myös uudenlainen viestintätapa. Kirjapainotaidon vaikutus kulttuuriin ja tieteeseen oli niin ikään vailla vertaansa. Kirkon piirissä painokoneet nousivat heti alusta lähtien tärkeään asemaan erilaisten kirjojen ja lentolehtisten muodossa, sillä kirjapainotaito soveltui erityisen hyvin Jumalan sanan levittämiseen. Uskonpuhdistuksen väitetään olleen ensimmäinen uskonnollinen liike, jossa käytettiin hyväksi painokonetta.

Kirjapainoalan merkitys työllistäjänä on parhaimmillaan ollut huomattava. Työntekijöitä on tarvittu ennen kaikkea painopinnanvalmistukseen liittyvissä eri tehtävissä. Nimensä mukaisesti painopinnanvalmistus-

jan vastuulla ovat olleet työvaiheet ennen painamista. Tietotekniikan käyttöönotto on kuitenkin johtanut monien arvostettujen ammattien täydelliseen katoamiseen. Johdantopuheessaan Gardberg kertoo teoksensa olevan kunnianosoitus kaikille tällaisille ammattiteille ja niissä tarvittaville ammattitaidoille. Yksi maineikkaimmista ja pitkäikäisimmistä painopinnanvalmistuksen ammateista oli latoja. Käsinalatomisen periaate säilyi lähes samanlaisena yli viidensadan vuoden ajan. Vaikka 1800-luvun lopusta lähtien työ suoritettiin pääosin latomakoneilla, latominen oli esimerkiksi sanomalehtien valmistamisessa työvoimavaltainen vaihe.

Osa kirjan kappaleista päättyy tiivistettyyn yhteenvedoon tärkeimmistä tapahtumista vuosilukujen kera. Kronologisesti etenevistä tiivistelmistä asiat löytyvät tarvittaessa nopeasti, ja sen vuoksi niitä olisi

saanut olla enemmänkin. Lukijaa palvelevat hyvin myös tummennetut laatikot, jotka tarjoavat yksityiskohtaisempaa lisätietoa jostakin erityisestä aiheesta tai painoalalla toimineiden omakohtaisista kertomuksista. Eräs tällainen hauska tavalla mieleen jäänyt laatikko löytyy otsikolla *Laulavat kirjallajat*. Monissa kirjapainoalan ammateissa on ollut suurta hyötyä taiteellisesta lahjakkuudesta, ja ehkä juuri sen takia alalle on aikoinaan hakeutunut latojiksi Reino Helismaan, Kari Tapion ja Matti Eskon kaltaisia tunnettuja viihdetaitelijoita.

Ensimmäiset merkit tietotekniikan esiinmarssista kirjapainoalalla näkyivät 1900-luvun puolivälin jälkeen, kun valoladonta alkoi syrjäyttää perinteisiä latomismenetelmiä. Gardberg selvittää perusteellisesti niin valolatomakoneiden kuin skannereiden synty- ja kehitysvaiheita. Kalliin hinnan takia laitehankinnat eivät olleet houkuttelevia investointeja. Muutosta hidasti myös se tosiasia, että uuteen tekniikkaan ja sen vaatimiin toimintatapoihin suhtauduttiin alkuvaiheessa hyvin varauksellisesti. Aikakautta värittivät myös nopeaan tahtiin vaihtuvat järjestelmät. Valolatomakoneet jäivät lopulta suhteellisen lyhytaikaisiksi, sillä varsinaiset ja monipuolisemmin varustetut tietokoneet tulivat niiden tilalle. Sen myötä tekstinvalmistus siirtyi latomoista toimituksiin.

Viimeisessä kappaleessa Gardberg käy kiinnostavalla tavalla läpi kirjaltajan ammattia ja sen erityispiirteitä. Muihin käsityöammatteihin verrattuna kirjanpainajat ovat saaneet nauttia poikkeuksellisen suurta arvostusta. Alalle hakeutuvilta edellytettiin esimerkiksi lukutaitoa, minkä vuoksi monet kirjallajat olivat henkisesti ja kulttuurisesti keskimääräistä valveutuneempia. Vuosatojen aikana kirjapainoalan työ on kuitenkin muuttunut. Yksi käännekohta oli käsin- ja koneladonnan muuttuminen valoladonnaksi sekä monien tehtävien automatisointi, mikä ei vähentänyt pelkästään työpaikkoja, vaan myös graafisen alan yleistä arvostusta.

Henkilöstön määrä putosi Suomessa räjähdysmäisesti 1990-luvulla, ja tulevana vuosi- na sen odotetaan vähenevän lisää.

Sujuvasti kirjoitetusta tekstistä huolimatta näin perusteellista tietokirjaa ei ole tarkoitettukaan luettavaksi yhdellä kertaa, vaan se toimii tarvittaessa myös erinomaisena hakuteoksena. Asianmukaisten viitteiden lisäksi kirjaa täydentävät lähde- ja kirjallisuusluettelo sekä aakkosellinen hakemisto. Monipuolisen ja selkeän kuvituksen ansiosta entisajan työvälineet ja painomenetelmät avautuvat paremmin myös maallikoille. Esimerkistä käyköön vanha kiinalainen keksintö, silkkipaino. Nopealla vauhdilla yleistyvästä digipainosta huolimatta silkkipaino puolustaa edelleen paikkaansa, jos tavoitteena on saada aikaiseksi peittäviä ja kestäviä väripintoja.

Savitanluista laseriin on samalla osoitus nykyaikaisen paperille painetun kirjan elinvoimaisuudesta ja sinnikkyudesta. Vaikka tulevaisuudessa yhä useampi kirja ja lehti luetaan sähköisiltä lukulaitteilta, perinteinen kirja tai lehti tuskin pitkään aikaan häviää kokonaan. Gardberg lopettaa teoksensa lehtikeisari Murdochin sanoihin tulevaisuudesta ”...jolloin useimmat ihmiset ostavat lehensä kannettaviin lukulaitteisiin – mieluummin kuin liiskattuihin puihin.” On kuitenkin hyvä pitää mielessä, että kirjapainoalalla otetaan nykyään paremmin huomioon ympäristöön kohdistuvat vaikutukset ja uudet painomenetelmät ovat kehittyneet ympäristöystävällisempään suuntaan. Painotuotteen hiilijalanjälki on niin ikään saanut alan erikoislehdissä runsaasti palstatilaa. Sähköisen viestinnän ja painotuotteen ympäristövaikutusten vertailemiseen ei löydy vielä luotettavaa järjestelmää, mutta lähitulevaisuudessa se saattaa toteutua.

Kirjoittaja toimii oppaana Tampereella sijaitsevassa Mediamuseo Rupriikissa, jossa esitellään myös kirjapainotaidon historiaa.

TAKAMETSIIEN PUU SAHOILLE JA VIENTIIN

Veijo Kauppinen

Markku Kuisma: *Saha – Tarina Suomen modernisaatiosta ja ihmisistä jotka sen tekivät*. Siltala 2011. 235 sivua.

Talous- ja yrityshistorian asiantuntija, Helsingin yliopiston Suomen ja Pohjoismaiden historian professori Markku Kuisma on palannut aiemmista kirjoistaan tuttuun aiheeseen, saha- ja muuhun metsäteollisuuteen. Kertomuksen aikaikkuna on käytännössä 1800-luku. Kirjoittaja sanoo suhtautuvansa monille jo tuttuun taloushistoriaan uusilla kysymyksillä ja tärkeimpiä kehitysvoimia yhteen punovalla totaalihistoriallisella tarkastelutavalla.

Kirjan nimen alkuosa, *Saha*, johtaa erilleen riisuttuna harhaan. On tärkeä lukea myös nimen loppuosa, *Tarina Suomen modernisaatiosta ja ihmisistä jotka sen tekivät*, sillä siitä on kysymys. Kirja tarjoaa tiiviin kudelman 1800-luvun teollisuuden, talouden ja yhteiskunnan rakenteiden koko kuvasta. Tämä on kirjan merkittävä ansio ja jo sen takia se on hyödyllistä lukea.

Vaikka Suomesta oli viety puutavaraa Englantiin jo ainakin sata vuotta, saatiin sille hintanoteeraus ensimmäisen kerran vasta vuonna 1856. Suomen osuus Englannin ostamasta puutavarasta oli kymmenesosan luokkaa, usein paljon enemmänkin. Puutavaraa Englantiin toimittivat runsaasti myös Ruotsi, Norja, Venäjä ja Kanada.

Sahateollisuuden viitekehukseen liittyvät saumattomasti metsäteollisuuden ohi sittemmin ajanut konepajateollisuus, rautatiet, kanavat, höyrylaivat, sähkölennätin,